

«Τα ανθρώπινα δικαιώματα μέσα από την ποίηση και τη χρήση των Τ.Π.Ε. στην Ειδική Αγωγή»

Δαγκλή Ελένη¹

¹ Καθηγήτρια Μαθηματικών, 2^ο Ε.Ε.Ε.Ε.Κ. Πυλαίας-Χορτιάτη
Elena_d_thes@yahoo.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ένταξη των Τ.Π.Ε. στην εκπαιδευτική και μαθησιακή διαδικασία στην Ειδική Αγωγή, αλλά και στην Γενική Παιδεία, είναι ολοένα και πιο συχνή. Η χρήση των Τ.Π.Ε. αποδεικνύεται αποτελεσματική τόσο για θέματα που σχετίζονται άμεσα με τη σχολική εκπαίδευση, όσο και για θέματα που αφορούν την ευρύτερη κατανόηση και κοινωνική συμπεριφορά. Σήμερα, οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων εντάσσουν τη χρήση των Τ.Π.Ε. όπως την προβολή βίντεο, την επεξεργασία κειμένου και εικόνας, τη δημιουργία comics, κ.ά., στη διδασκαλία τους, αντιλαμβάνομενοι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους προσφέρουν τα εργαλεία αυτά. Τα comics ειδικότερα παρουσιάζουν ένα μεγάλο πλεονέκτημα συγκριτικά με άλλες διδακτικές μεθόδους, αφού συνδυάζουν λόγο και εικόνα. Ο συνδυασμός αυτός κάνει τα comics ιδιαίτερα ελκυστικά για τους μαθητές και τα μετατρέπει σε ένα ισχυρό εργαλείο μάθησης. Η χρήση των comics σε συνδυασμό με την ποίηση μπορεί να αποφέρει εκπληκτικά αποτελέσματα καθώς ο λόγος των comics αντικαθίσταται από την ποίηση και η ποίηση οπτικοποιείται. Η ποίηση βοηθά στην κοινωνικοποίηση, επικοινωνία και λύτρωση. Μπορεί να λειτουργεί εκπαιδευτικά για την ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας αλλά και άλλων δεξιοτήτων όπως της ελεύθερης έκφρασης, της κριτικής σκέψης, της συμμετοχικότητας και της συνεργασίας.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: ανθρώπινα δικαιώματα, ποίηση, χρήση των Τ.Π.Ε., comics.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ενσωμάτωση των Τεχνολογιών Πληροφορίας και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) στη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία γίνεται ολοένα και περισσότερο πράξη. Από τη χρήση του ίντερνετ (αναζήτηση πληροφοριών, βίντεο, κ.τ.λ.) μέχρι τη χρήση πολύπλοκων λογισμικών, τα Τ.Π.Ε. κερδίζουν καθημερινά έδαφος στην διδακτική διαδικασία κι αυτό γιατί η χρήση τους στην εκπαίδευση παρουσιάζει πολλά πλεονεκτήματα. Καταρχήν διευκολύνει το σχηματισμό ομάδων συνεργασίας και ενθαρρύνει τον μεταξύ τους διάλογο. Ενισχύει και υποστηρίζει μαθητικές πρωτοβουλίες. Ο εκπαιδευτικός από παρουσιαστής της πληροφορίας (μετωπική διδασκαλία) μετατρέπεται σε συντονιστής της μαθησιακής διαδικασίας. Σχεδιάζει το περιβάλλον της μάθησης, ώστε να προωθείται η αυτονομία και η αλληλεπίδραση. Επίσης με τη χρήση των Τ.Π.Ε. του δίνεται η δυνατότητα να χρησιμοποιήσει ποικίλες μεθόδους και στρατηγικές διδασκαλίας για να καλύψει όλα τα ενδιαφέροντα με σκοπό να είναι πιο

ελκυστική η μάθηση. Τέλος η χρήση των Τ.Π.Ε. διευκολύνει τον αναστοχασμό επί της διαδικασίας μάθησης καθώς και την παρακολούθηση της πορείας μάθησης (Χριστοδούλου, 2016).

Εκτός από τη χρήση ίντερνετ και τη χρήση λογισμικών επεξεργασίας κειμένου και εικόνας που χρησιμοποιούνται ευρέως, ένα από τα εργαλεία των Τ.Π.Ε. που χρησιμοποιούνται στη διαδικασία μάθησης είναι τα λογισμικά δημιουργίας κόμικς. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν αρκετά πλεονεκτήματα, που συνδέονται με την αξιοποίηση των κόμικς στην εκπαιδευτική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Yang, αλλά και τον Lavery, μέσα από την αξιοποίηση των κόμικς στην εκπαιδευτική διαδικασία προσφέρονται κίνητρα, προκειμένου τα παιδιά να εμπλέκονται ενεργά στη διαδικασία μάθησης (Yang, 2003; Lavery, 2007). Ένα άλλο πλεονέκτημα είναι το γεγονός πως τα κόμικς είναι οπτικά και όπως είναι γνωστό η γενιά αυτή αγαπάει τα οπτικά μέσα. Η οπτικοποίηση της πληροφορίας και η χρήση εικόνων τους βοηθά στην καλύτερη κατανόηση εννοιών. Έτσι, συνδυάζοντας κείμενο και εικόνα, τα κόμικς αναδεικνύονται σε ένα ελκυστικό εκπαιδευτικό εργαλείο. Το κείμενο μαζί με την εικόνα είναι συνυπεύθυνα για το αφηγηματικό αποτέλεσμα (Βλαχλής & Βελιάδη, 2016). Ένα ακόμα πλεονέκτημα είναι πως σε αντίθεση με άλλα οπτικά μέσα, όπως οι κινηματογραφικές ταινίες και τα κινούμενα σχέδια, τα κόμικς είναι «σταθερά», δηλαδή βρίσκονται πάντα στη διάθεση κάποιου, προκειμένου να τα διαβάσει και να σταθεί όσο ο ίδιος χρειάζεται σε κάποια σημεία (Yang, 2008). Αυτό το πλεονέκτημα είναι ιδιαίτερα χρήσιμο στην Ειδική Αγωγή όπου ο μαθητής χρειάζεται το χρόνο του και μαθαίνει με τους δικούς του ρυθμούς. Επίσης μέσω των κόμικς είναι δυνατή η αποδοτική και αποτελεσματική απόδοση πολύπλοκων νοημάτων και πληροφοριών (Καπανιάρης & Παπαδημητρίου, 2012).

Σύμφωνα με έρευνες, *«η κριτική παιδαγωγική αναζητά τρόπους, με τους οποίους η εκπαίδευση θα μπορούσε να ευαισθητοποιήσει τα παιδιά σε ζητήματα φυλετικά, εθνικότητας, φύλου καθώς επίσης και άλλων πολιτισμικών διαφορών, προκειμένου να προωθήσει την κριτική σκέψη και να ενδυναμώσει το δημοκρατικό τρόπο σκέψης και ζωής»* (Μουλιά, 2011; Βλαχλής & Βελιάδη, 2016). Αυτό επιτυγχάνεται με τα κόμικς.

Η χρήση των Τ.Π.Ε. μπορεί να συνδυαστεί με την λογοτεχνία και ειδικότερα την ποίηση. Ο συνδυασμός αυτός μπορεί να επιφέρει πολλά επιθυμητά αποτελέσματα στη μαθησιακή διαδικασία. Έρευνες δείχνουν ότι η λογοτεχνία ωφελεί το παιδί, όχι μόνο ως προς τις σχολικές επιδόσεις, αλλά και ως προς τη γενική του συμπεριφορά. Η λογοτεχνία συμβάλλει στη θεμελίωση της προσωπικότητας και της ζωής των ανθρώπων, ιδιαίτερα των νέων, σε επίπεδο κοινωνικό, πολιτικό, ηθικό, αξιακό. Η ποίηση είναι τρόπος έκφρασης συναισθημάτων. Απελευθερώνει και λυτρώνει τον άνθρωπο. Σύμφωνα με το Μαγιακόβσκι: *«Η ποίηση είναι ένα ταξίδι σ' άγνωστη χώρα...Για μια και μόνο λέξη λιώνεις χιλιάδες τόνους γλωσσικό μετάλλευμα»*.

ΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε σε μαθητές της Ειδικής Αγωγής και συγκεκριμένα σε Εργαστήριο Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ε.Ε.Ε.Κ.) της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Υπήρχαν μαθητές με αυτισμό και διάχυτες αναπτυξιακές διαταραχές, με υπερκινητικότητα, μαθητές με νοητική ανεπάρκεια, με το σύνδρομο Σότος (Sotos) και με μικροκεφαλία.

Αφορμή για το πρόγραμμα στάθηκαν:

- Η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που βλέπουμε να συμβαίνει καθημερινά στον κόσμο, γύρω μας αλλά και σε άλλες χώρες (φτώχεια, μετανάστες, ρατσισμός, ξενοφοβία, πόλεμος, πρόσφυγες, διακρίσεις φύλων, αδικία, κ.α.)

- Η έλλειψη αποδοχής και σεβασμού στη διαφορετικότητα, όποια μορφή κι αν αυτή έχει. Έλλειψη αποδοχής ανθρώπων άλλου χρώματος, φυλής, θρησκείας, νοοτροπίας, ατόμων με αναπηρία, κ.ά..

Για το πρόγραμμα επιλέχθηκαν πέντε μαθητές της Ειδικής Αγωγής από δύο τμήματα όλων των τάξεων αλλά στη γιορτή του σχολείου με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα που διεξήχθη στο τέλος της σχολικής χρονιάς συμμετείχαν πολλοί περισσότεροι μαθητές (στο σύνολο δεκαπέντε).

Διάρκεια προγράμματος: πέντε μήνες.

Στις 10 Δεκεμβρίου 1948, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υπέγραψε την Παγκόσμια Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στην Οικουμενική αυτή Διακήρυξη καθιερώθηκαν δικαιώματα όπως:

- Δικαίωμα στη ζωή
- Ελευθερία από τη δουλεία και τα βασανιστήρια
- Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη
- Δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή
- Ελευθερία μετακίνησης και κατοίκησης
- Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας
- Δικαίωμα στην εκπαίδευση
- Ελευθερία του λόγου και της έκφρασης
- Δικαιώματα σε δημόσιο διάλογο
- Πρόσβαση σε νερό και τροφή

Τα δικαιώματα με τα οποία επιλέξαμε εμείς να ασχοληθούμε είναι:

- Ελευθερία και ισότητα
- Ελευθερία σκέψης και έκφρασης
- Σεβασμός στη διαφορετικότητα
- Σεβασμός στον συνάνθρωπό μας
- Αλληλεγγύη
- Φιλία μεταξύ ανθρώπων και λαών.

ΣΤΟΧΟΙ

Οι στόχοι που τέθηκαν είναι:

- Να ενημερωθούν οι μαθητές μας για τα ανθρώπινα δικαιώματα και να τα κατανοήσουν. Ποια είναι, πώς εφαρμόζονται και ποιες υποχρεώσεις τα συνοδεύουν.

- Να γνωρίζουν τα δικαιώματά τους ώστε να μπορούν να τα διεκδικούν όταν αυτά δεν γίνονται σεβαστά.

- Να συνειδητοποιήσουν ότι είναι πολίτες του κόσμου και πως τα ανθρώπινα δικαιώματα αφορούν κάθε άνθρωπο πάνω στη γη.

- Να γίνουν καλύτεροι άνθρωποι, πιο συμπονετικοί και αλληλέγγυοι.

- Να εκφράζονται ελεύθερα και να δημιουργούν.

- Να αντιληφθούν ότι πρέπει να δέχονται και να σέβονται κάθε συνάνθρωπό μας, όσο διαφορετικός και να είναι, από όποια χώρα κι αν κατάγεται, σε όποιο κοινωνικό στρώμα, φυλή, θρησκεία κι αν ανήκει.

- Να αντιληφθούν ότι η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ευθύνη όλων μας. Όπως είπε ο Βίλχελμ Ράιχ στο Άκου ανθρωπάκο: «Θα'χες αποτινάξει από καιρό τα δεσμά σου, αν δεν ενθάρρυνες ο ίδιος την καταπίεση και δεν τη στήριζες με τις πράξεις σου».

- Να ευαισθητοποιηθούν σε θέματα παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να συμβάλλουν στην εξάλειψη των παραβιάσεων αυτών με την ενεργό συμμετοχή τους σε δραστηριότητες προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στην Κεντροαφρικανική Δημοκρατία, με βάση τα ευρήματα της Ύπατης Αρμοστείας, έχουν αναφερθεί περίπου 6.000 περιπτώσεις παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους πρώτους 10 μήνες του 2015.

- Να αποκτήσουν κριτική σκέψη.

- Να γίνουν υπεύθυνοι πολίτες με συνείδηση.

- Να συμβάλλουν στη βελτίωση, την ανανέωση και την οικοδόμηση μιας καλύτερης παγκόσμιας κοινωνίας, δίκαιης και ειρηνικής.

- Να βελτιωθούν στη χρήση των Τ.Π.Ε..

- Να βελτιωθούν σε κοινωνικές και άλλες δεξιότητες:

- ο Κοινωνικοποίηση: εντάσσονται καλύτερα στην κοινωνία μας.

- ο Επικοινωνία: μαθαίνουν να επικοινωνούν καλύτερα με τους ανθρώπους γύρω τους.

- ο Συνεργατικότητα: επιτυγχάνεται δουλεύοντας κατά ομάδες.

- ο Δημιουργικότητα: δημιουργούν, κατασκευάζουν και εκφράζονται.

- ο Εμπλουτισμός λεξιλογίου.

- ο Ικανότητα ακρόασης: μαθαίνουν να ακούν τους άλλους.

- ο Ικανότητα επίλυσης προβλημάτων μέσα από κινητοποίηση, διάλογο, ευγενείς σκοπούς.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε είναι η εξής:

Καταρχήν αναζητήσαμε ενημερωτικό υλικό από το διαδίκτυο. Βρήκαμε στο Youtube βίντεο για τη Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, την Παγκόσμια Ημέρα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, την Ημέρα δικαιωμάτων του παιδιού και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αφού τα εντοπίσαμε τα μελετήσαμε στην τάξη. Συγκεκριμένα παρακολουθήσαμε τα εξής βίντεο για τα ανθρώπινα δικαιώματα:

- Παγκόσμια Ημέρα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: 10 Δεκεμβρίου.

Βίντεο: «Η ιστορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων».

- Ημέρα δικαιωμάτων του παιδιού: 20 Νοεμβρίου
Βίντεο: «Η συνθήκη των δικαιωμάτων των παιδιών».
- Βίντεο: «Δικαίωμα στη διαφορετικότητα: Απλά διαφορετικός!».

Επίσης παρακολούθησαμε βίντεο με τραγούδια και θέματα για την αγάπη, τη φιλία, το σεβασμό όπως το «Όπου υπάρχει αγάπη», «Φιλία είναι...», «Φιλία... όσα δεν έχω εκφράσει με λόγια !!!», «Ο πραγματικός φίλος», «Σεβασμός», «Τι είναι σεβασμός», «Τα παιδιά ζωγραφίζουν στον τοίχο», «Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί! Λέμε ναι στον σεβασμό, λέμε όχι στον ρατσισμό», κ.ά.. (www.youtube.com)

Έπειτα συζητήσαμε στην τάξη για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ποια είναι και τι σημαίνουν. Ποιες υποχρεώσεις τα συνοδεύουν.

Στη συνέχεια γράψαμε ποιήματα (Παράρτημα Ι) υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για τα θέματα που επιλέξαμε. Επιλέξαμε να γράψουμε για:

- την Ελευθερία και ισότητα,
- την Ελευθερία σκέψης και έκφρασης,
- το Σεβασμό στη διαφορετικότητα
- το Σεβασμό στον συνάνθρωπό μας
- την Αλληλεγγύη
- τη Φιλία μεταξύ ανθρώπων και λαών.

Ακολούθησε το **«Πες το με εικόνες...»**: Επεξεργαστήκαμε δικές μας φωτογραφίες στον Η/Υ με το ελεύθερο πρόγραμμα **Paint.Net** (<https://www.getpaint.net>) και ενσωματώσαμε σ' αυτές στίχους από τα ποιήματα που εμπνευστήκαμε υπέρ των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως φαίνεται στις εικόνες 1-4.

Εικόνα 1: Ανθρώπινα δικαιώματα.

Εικόνα 2: Έλευθερία έκφρασης

Εικόνα 3: Σεβασμός στη διαφορετικότητα.

Εικόνα 4: Όλοι διαφορετικοί μα όλοι ικανοί και ίσοι.

Έπειτα δημιουργήσαμε comics με το εργαλείο **TOONDOO** (www.ToonDoo.com) με σκοπό και πάλι να ενσωματώσουμε σ' αυτά τους στίχους από τα ποιήματα που δημιουργήσαμε και να περάσουμε τα μηνύματα που εμπνευστήκαμε, όπως φαίνεται στις εικόνες 5-10.

Εικόνα 5: Ελευθερία λόγου.

Εικόνα 6: Ελευθερία έκφρασης.

Εικόνα 7: Ανθρώπινα δικαιώματα.

Εικόνα 8: Σεβασμός.

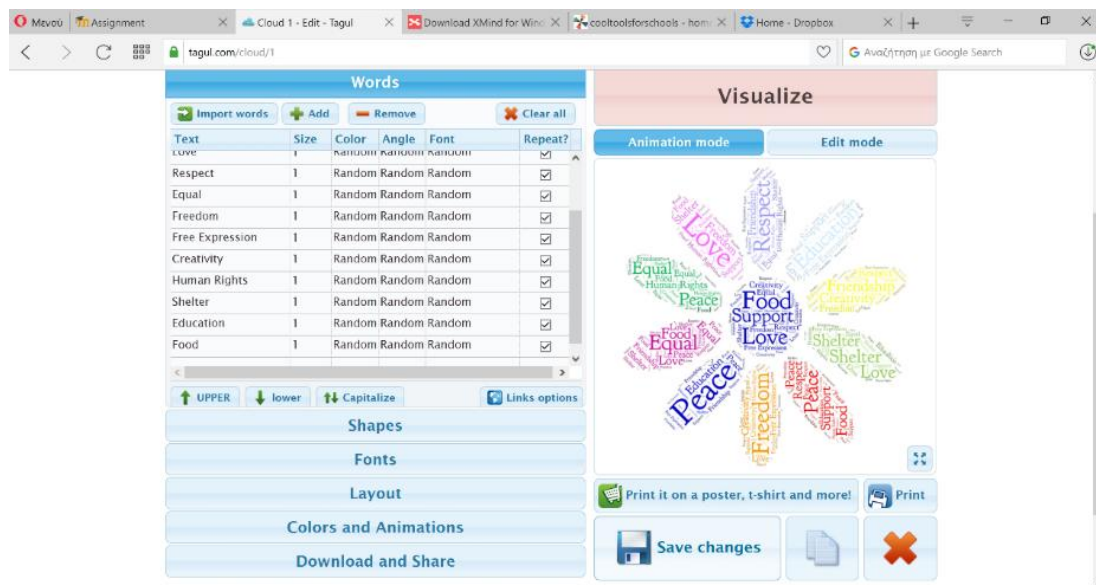

Εικόνα 9: Φιλία.

Εικόνα 10: Σεβασμός και αποδοχή.

Τέλος δημιουργήσαμε συννεφόλεξο με λέξεις όπως φιλία, ειρήνη, αγάπη, αλληλεγγύη, σεβασμός, κ.τ.λ. με το εργαλείο **Tagul** (www.Tagul.com) όπως φαίνεται στην εικόνα 11.

Εικόνα 11: Συννεφόλεξο.

Στο τέλος της σχολικής χρονιάς οργανώσαμε γιορτή λήξης με θέμα τα ανθρώπινα δικαιώματα, χρησιμοποιώντας το υλικό που συλλέξαμε αλλά και δημιουργήσαμε. Γιορτή στην οποία συμμετείχε μεγάλη μερίδα μαθητών και την παρακολούθησαν μαθητές, εκπαιδευτικοί και γονείς.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Οι μαθητές γνώρισαν τα ανθρώπινα δικαιώματα και ευαισθητοποιήθηκαν στο θέμα αυτό. Πέρα από τους στόχους που αφορούσαν τα ανθρώπινα

δικαιώματα, οι μαθησιακοί στόχοι που επιτεύχθηκαν με τη χρησιμοποίηση των comics στην τάξη, είναι μεταξύ άλλων:

- Η προαγωγή της κριτικής σκέψης.
- Η συνεργατική και ενεργητική μάθηση.
- Ο εγγραμμιασμός στα νέα ψηφιακά μέσα.

Μέσα από τη δημιουργία ποιημάτων οι τομείς στους οποίους οι μαθητές βελτιώθηκαν είναι:

- ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητας,
- ψυχική ωρίμανση,
- αφαιρετική σκέψη,
- κριτική σκέψη,
- γλωσσική ανάπτυξη,
- εμπλουτισμός του λεξιλογίου,
- προφορική και γραπτή έκφραση,
- βελτίωση της ανάγνωσης και της ορθογραφίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η χρήση των Τ.Π.Ε. και των ψηφιακών κόμικς αποδεικνύεται ιδιαίτερα αποτελεσματική στην διαδικασία μάθησης και μπορεί να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς τόσο στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση όσο και στην Πρωτοβάθμια. Οι στόχοι που βάζουμε μπορούν να επιτευχθούν με έναν τρόπο περισσότερο διασκεδαστικό, κάνοντας όλους τους μαθητές, ακόμα και αυτούς που αδυνατούν να συγκεντρωθούν, να βρουν κίνητρο να παρακολουθήσουν και να κατανοήσουν πιο σύνθετες έννοιες. Τα ψηφιακά κόμικς προσελκύουν το ενδιαφέρον των μαθητών, μέσω της οπτικοποίησης της πληροφορίας και της χρήσης εικόνων. Η ποίηση από την άλλη μεριά διευρύνει τη σκέψη, ενισχύει ικανότητες όπως της δημιουργικής γραφής και της φαντασίας και απελευθερώνει τα άτομα. Ο συνδυασμός αυτών, εργαλείων Τ.Π.Ε. και της ποίησης, βοηθάει τη διαδικασία της μάθησης, μιας μάθησης μαθητοκεντρικής, διερευνητικής και βιωματικής μέσω της οποίας πετυχαίνονται οι διδακτικοί στόχοι.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Είναι αναγκαίες νέες διδακτικές προσεγγίσεις με τη χρήση των Τ.Π.Ε. που θα έχουν ως κύριο και βασικό στόχο την ενεργή συμμετοχή των μαθητών, την συνεργατικότητα, την ανάπτυξη της φαντασίας και δημιουργικότητάς τους. Διαθεματικές, μαθητοκεντρικές διδακτικές προσεγγίσεις που, όπως στο συγκεκριμένο πρόγραμμα, μέσω της ποίησης και με τη βοήθεια των εργαλείων Τ.Π.Ε., θα επιτρέπουν στον μαθητή να παίξει με τις λέξεις και τις εικόνες και να ευχαριστηθεί την δημιουργία ενός λογοτεχνικού και συγχρόνως ψηφιακού έργου.

ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Βλαχλής Δ. & Βελιάδη Μ., *Παιδαγωγική και διδακτική αξιοποίηση των ψηφιακών κόμικς* (πτυχιακή εργασία). Τ.Ε.Ι. Ηπείρου, Άρτα. Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση

<http://apothetirio.teiep.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/4963/1236.pdf?sequence=1>.

Δικαίωμα στη διαφορετικότητα: Απλά διαφορετικός! Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=g68vtWx-CYI>.

Η ιστορία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=Stjg0-ZcNEY>.

Η συνθήκη των δικαιωμάτων των παιδιών. Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=ok8vwGTe3EM>.

Καπανιάρης Α. & Παπαδημητρίου Ε. (2012). *Ψηφιακά μαθησιακά πλαίσια στο νέο ψηφιακό σχολείο*, Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

Μουλά Ε. (2011). *Comics in education: Advocating visual literacy, Reinforcing intercultural discourse*. Ανακτήθηκε στις 13 Νοεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση

http://www.academia.edu/1330878/Comics_in_Education_Advocating_Visual_Literacy_Reinforcing_Intercultural_Discourse.

Όλοι ίσοι, όλοι διαφορετικοί! Λέμε ναι στον σεβασμό, λέμε όχι στον ρατσισμό. Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=qVh1dxVZsg4>.

Όπου υπάρχει αγάπη. Ανακτήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=F1Im8h-VjVY>.

Ο Πραγματικός Φίλος! Ανακτήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=6FIWwxv16G4>.

Σεβασμός. Ανακτήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=Fo2YVC-SH4Y>.

Τα παιδιά ζωγραφίζουν στον τοίχο. Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου από τη διεύθυνση <https://youtu.be/LLOXlhdxDMc>

Τι είναι ο σεβασμός. Ανακτήθηκε στις 12 Οκτωβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=cC8NsxVETWs>.

Φιλία είναι... Ανακτήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.youtube.com/watch?v=ivLVGeSs-o4>.

Φιλία... όσα δεν έχω εκφράσει με λόγια !!!! Ανακτήθηκε στις 15 Νοεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση https://www.youtube.com/watch?v=vrgtf4R2v_A.

Χριστοδούλου Κ, *Αξιοποίηση των ΤΠΕ στην εκπαίδευση Νέες Τάσεις, Εποχή της Πληροφορίας*. Ανακτήθηκε στις 17 Οκτωβρίου 2017 από τη διεύθυνση http://www.pragmaeng.it/engine4f/index.php/learning-tools?task=callelement&format=raw&item_id=24&element=0acc92ab-8176-49e6-ad7c-f8cc5940a540&method=download.

Lavery C. (2007). *Using cartoons and comic strips*. Ανακτήθηκε στις 19 Οκτωβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.teachingenglish.org.uk/article/using-cartoons-comic-strips>.

Paint.Net. Ανακτήθηκε στις 5 Σεπτεμβρίου 2017 από τη διεύθυνση <https://www.getpaint.net>.

Tagul. Ανακτήθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου από τη διεύθυνση www.Tagul.com.

ToonDoo. Ανακτήθηκε στις 10 Σεπτεμβρίου από τη διεύθυνση www.ToonDoo.com.

Yang G. (2003). *Comics in Education*. Ανακτήθηκε στις 24 Οκτωβρίου 2017 από τη διεύθυνση <http://www.geneyang.com/comicsedu/strengths.html>.

Yang G. (2008). *Graphic novels in the classroom*. Ανακτήθηκε στις 25 Οκτωβρίου 2017 από τη διεύθυνση https://www.ecu.edu/cs-lib/trc/upload/Gene_Yang_article.pdf.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Τα ποιήματα που εμπνευστήκαμε και δημιουργήσαμε:

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΚΕΨΗΣ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

Το δικαίωμα στο λόγο και στη σκέψη κανείς δεν μπορεί να σου το κλέψει.

Ο καθένας πρέπει να πιστέψει πως όλοι έχουμε δικαίωμα σ' αυτό,
σ' αυτό που αποκαλούμε «ελεύθερη έκφραση» και την υπηρετούμε.

Ο καθένας πρέπει να 'χει κατά νου πως είναι ελεύθερος να δημιουργεί
με το σώμα, με το πνεύμα, μα προπάντων την ψυχή!

Γι' αυτό πάρε πινέλο και χαρτί, γράψε ένα κείμενο ή μουσική.

Ή κάνε μια κατασκευή, εκφράσου, αυτά που σκέφτεσαι με τους
συνανθρώπους σου μοιράσου.

Και μην ξεχνάς, το δικαίωμα στο λόγο και στη σκέψη,
κανείς δεν μπορεί να σου το κλέψει!

ΣΕΒΑΣΜΟΣ ΣΤΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Κάποιος για να σε σεβαστεί θα πρέπει καταρχήν να σε δεχθεί.

Δεν έχει σημασία ποιος είσαι, από πού κατάγεται και πού πηγαίνεις.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα όπου και να πας μαζί τα παίρνεις!

Όλοι είμαστε γεννημένοι ελεύθεροι και ίσοι.

Έχουμε το δικαίωμα στη ζωή, κανείς δεν μπορεί να μας το στερήσει.

Και πρέπει να δείχνουμε σεβασμό, σε κάθε συνάνθρωπό μας

γιατί όλοι τον αξίζουμε, αυτό το γνωρίζουμε.

Δείξε λοιπόν αγάπη και σεβασμό σε φίλο, ξένο ή γνωστό,

στον πρόσφυγα, στο γείτονα, στο συμμαθητή σου

σε κάθε άνθρωπο που είναι γύρω σου, θυμήσου.

Όποιος κι αν είναι ανάμεσά μας θα πρέπει να 'χει κάτι απ' την καρδιά μας.

Αγάπη, σεβασμό να δείξουμε πρώτα εμείς,

γιατί ό,τι δώσεις, αυτό και θα γευτείς.

Σεβάσου για να σε σεβαστούν, εκτίμησε για να σε εκτιμήσουν,

αγάπα για να σε αγαπήσουν.

ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Και μην ξεχνάτε, όλοι μας είμαστε διαφορετικοί.

Μπορεί εσύ να είσαι πιο καλός στα μαθηματικά ή στη γυμναστική,

μα όλοι σε κάτι είμαστε καλοί.

Μπορεί να χορεύεις πιο καλά από μένα ή να τραγουδάς,

μα κι εγώ κάπου αλλού τα καταφέρνω καλύτερα από σένα, μην το ξεχνάς!

Και θα στο ξαναπώ για να τ' ακούω κι εγώ:

«Όλοι μας είμαστε σημαντικοί, γιατί όλοι μας είμαστε διαφορετικοί!!».

Μικροί, μεγάλοι, ψηλοί, κοντοί, ξανθοί, μελαχρινοί.
Τι σημασία έχει τι είναι ο καθένας, αφού, το ξέρω, πως όλοι μας είμαστε
διαφορετικοί,
μα γι' αυτό και είμαστε σημαντικοί!!

Όλοι διαφορετικοί μα όλοι ίσοι, ο καθένας θα μιλήσει
και με σεβασμό θα πει όσα του προστάζει η ψυχή.
Αυτά που επιθυμεί κι αυτά που τον εκφράζουν
Κανείς και τίποτα δεν πρέπει να τον φράζουν,
μονάχα ο σεβασμός,
γιατί ο καθένας είναι διαφορετικός.

Πρέπει να σέβεσαι το διπλανό σου, το συμμαθητή, το συνάνθρωπό σου.
Ν' ακούς τι λέει με προσοχή, μπορεί κάτι σημαντικό να έχει να σου πει.
Να του δίνεις χώρο στη ζωή, γιατί χώρο ζητάς κι εσύ.
Κι αν βρίσκεται σε δύσκολη στιγμή, θα πρέπει να 'χεις υπομονή,
κι άμα χρειάζεται βοήθεια, να τον βοηθήσεις,
μπορεί κι εσύ μια μέρα τη βοήθειά του να ζητήσεις.
Θα πρέπει να 'χεις βούληση καλή, να του σταθείς σε μια δύσκολη στιγμή.
Και να δέχεσαι τα ελαττώματά του,
κανείς δεν είναι τέλειος, ρώτα και τη μαμά του!

ΦΙΛΙΑ

Η φιλία είναι σημαντική, απ' τις πιο δυνατές σχέσεις μέσα στη ζωή.
Γι' αυτό τους φίλους μας τους εκτιμάμε, τους σεβόμαστε και τους αγαπάμε.
Ακόμα κι όταν είναι μακριά, πάλι δεν τους ξεχνάμε.

Το να 'σαι φίλος καλός σημαίνει ότι είσαι άνθρωπος δυνατός.
Δεν υποκύπτεις σε εγωισμούς, διχόνοιες και πειρασμούς.
Νοιάζεσαι για τον φίλο σου κι αυτός για σένα
και ζείτε πιο καλά μαζί κι ευτυχισμένα.

Γι' αυτό σου λέω στο φίλο να 'σαι πάντα κοντά του.
Να του χαρίζεις τη σκέψη σου, το χρόνο σου, κάτι από σένα,
και να 'σαι σίγουρος πως δεν θα παν χαμένα!
Ο φίλος πάντα την καλή σου κίνηση εκτιμάει
και εφ' όρου ζωής μες την καρδιά του θα σε κουβαλάει.